

Engelske låneord og udtryk høres også sjældent. Men ingen taler udpræget dialekt, og der er bestemt heller ikke noget kunstigt-gammelt »Matador-dansk« over informanternes sprog. Fx afsnubber de lyde og stavelser på samme måde som vi kender fra dansk talt i Danmark.

Samlet set fremstår argentina-dansk som ret heterogent både hvad angår graden af nedarvet dialekt og graden af påvirkning fra spansk. Selv ægtefolk gennem 50 år kan have meget forskelligt lydende dansk. I to tilfælde har vi oplevet at ægtemanden har talt hvad der lyder som tydeligt jyskpræget dansk mens hustruen har brugt flere spanske låneord, været mere påvirket i grammatikken og talt mere tøvende. Fraværet af en

ensartet måde at tale på er bemærkelsesværdig. Selvom der er visse spanske elementer i sproget der går igen og deles af mange, er der ikke noget der tyder på at vi kan tale om argentinadansk som én ensartet sproglig størrelse, altså en decideret variant af dansk. Snarere skal vi nok se på argentinadansk som et »klude-tæppe« af på den ene side dialektele-menter over for rigsdansk, og på den anden side et *spanskpåvirket dansk* over for et »rent« dansk. Det er en fremtidig arbejdsopgave at analysere udbredelsen af dialekttræk. Graden af spanskpåvirkning i det argentinadanske er derimod bedre belyst, og det vil være emnet for de to næste artikler i denne miniserie.

Jan Heegård Petersen
Lektor, ph.d.
Københavns Universitet

Jon Albris
Cand.mag.
T.I.A. Partners

»Vi kan rejse og pille lige så godt som de derude«

Kartoffelavlerdansk i det østlige Canada

Af Karoline Kühl

Citatet i overskriften vil sandsynligvis efterlade læseren i tvivl om hvad denne artikel handler om. Ytringen er nordamerikansk dansk som det tal(t)es i den lille by New Denmark i provinsen New Brunswick i det østlige Canada, og den handler såmænd om kartoffelavl. New Denmark er et enestående eksempel på en såkaldt dansk sprogø, dvs. et sted hvor dansk sprog er blevet opretholdt længe på trods af presset fra det omgivende sprog engelsk. I New Denmark-dansk kan man finde fossilerede elementer af ældre dansk, som ikke bruges mere i nutidens sprog, og man kan konstatere at der har udviklet sig et særligt register, dvs. en måde at tale på, der karakteriserer de dansk-canadiske kartoffelbønders sprogbrug når de taler om deres arbejde. Denne artikel handler om New Denmark-dansk, og særligt om New Denmark-kartoffelavlerdansk.

New Denmark, Canada

New Denmark, oprindeligt kaldet Hellerup, er det ældste danske »settlement«, altså bosættelse, i Canada. Det blev grundlagt i 1872 da en gruppe på fem familier med syv børn og ti ugifte mennesker bosatte sig her i provinsen New Brunswick, anført af den danske hvervningsagent Kaptajn Hellerup, som var udsendt af den

canadiske regering for at føre danske immigranter til området. Allerede det følgende år kom der flere danske immigranter til, igen anført af kaptajnen, og igen var det et flertal af bønder og landarbejdere fra Sjælland. New Denmark er altså konsekvensen af målrettet hvervning af danskere. Med *The Free Grants Act* i 1872 gav den canadiske regering bosættelse muligheden for at »homestead« i egnen: Alle immigranter som var ældre end 18 år, kunne erhverve 100 acres land under forholdsvis lette betingelser. Desuden kunne indvandrere tjene en fastlagt daglig løn ved at rydde skoven. I årene efter 1872 valgte flere danskere at følge de første danske familier. De tidlige immigranter blev senere kaldt »de gamle danskere«, mens de danskere der kom til New Denmark som del af den større udvandringsbølge i 1920'erne og 1930'erne, blev kaldt for »de nye danskere«. I dag har New Denmark ca. 1500 indbyggere. Fra optagelser foretaget i New Denmark i 1982 og 1998 ved vi at der stadig blev talt et flydende og kompetent dansk i byen mere end 100 år efter de første danskere bosatte sig på stedet. Dette er en stor undtagelse idet det generelle mønster for de danske udvandrere til Nordamerika har været at opgive sproget i første eller anden generation.

Hvorfor blev dansk sprog opretholdt i New Denmark så længe?

Den foreliggende artikel bygger på aktuel sprogforskning, der i disse år foregår på Københavns Universitet. Projektet »Danske Stemmer i USA og Argentina« undersøger udvandrer-dansk, og optagelserne fra New Denmark er en del af vores database. Vi har optagelser af 39 talere fra stedet: 15 optaget i 1982 af de danske sprogforskere Iver Kjær og Mogens Baumann Larsen og yderligere 24 optaget i 1998 af Christopher Hale fra University of Alberta. Generelt kan man sige om det danske sprog i disse optagelser at det er et på mange måder flydende og kompetent sprog, som er kendetegnet ved træk der er typiske for indlæring af sproget som modersmål (dvs. ikke som andet- eller fremmedsprog), fx en korrekt og varieret brug af modalpartikler (fx *det var før min tid jo*) og bandeord (fx *ja, jeg er sgu ikke sikker på hvad år de kom*). Ikke desto mindre er indflydelsen fra engelsk også tydelig, fx i form af indlånte engelske ord.

På grund af den store forskel der er mellem opretholdelsen af det danske sprog i New Denmark og det forholdsvist hurtige tab af sproget i resten af Nordamerika, er det værd at dykke lidt ned i de faktorer der har bidraget til opretholdelsen af dansk i New Denmark. I modsætning til den øvrige danske indvandring til Canada på det tidspunkt, som byggede på sekundær migration, dvs. på udvandrere der først var taget til USA og

senere rejste videre til Canada, blev New Denmark til som resultat af direkte migration fra Danmark. Dette har sikkert bidraget til at dansk sprog er blevet opretholdt i bosættelsen i over 100 år, fordi der derved kom en tilstrømning af »rent« dansk til byen.

En anden årsag til opretholdelsen af sproget er den stedfasthed, som de danske immigranter i New Denmark udviste, dvs. at de og deres efterkommere i vid udstrækning er blevet boende på stedet. Dette kan ses ved at der er nogle af New Denmarks beboere der kan spore deres slægt tilbage til de allerførste familier, og at mange familier har kendt hinanden i flere generationer. Stedfastheden i New Denmark er et helt andet mønster end den høje grad af geografisk og social mobilitet, som de danske immigranter ellers udviste i Nordamerika, og som blev ledsaget af hurtigt sprogtab.

En yderligere faktor som har bidraget til opretholdelsen af dansk, er de tætte sociale netværk blandt dansk-canadierne i New Denmark: De 39 talere som vi har optagelser af, er forbundet med hinanden gennem familieband, venskab og naboskab. Mange nævner hinandens børn og forældre, og to talere fortæller at deres bedstefædre var barndoms-kammerater. Mange af talerne har gået i skole sammen og har deltaget i de danske sommerskoler som den lutherske kirke organiserede i nogle år. Flere har også været medlemmer i New Denmarks Danske Ungdomsforening eller den Danske Kvinde-

forening. De deltager stadig i fælles aktiviteter såsom gudstjenesterne i enten den lutherske eller den anglikanske kirke og kommer sammen i forskellige sociale sammenhænge, fx i frivilligt arbejde i stedets lille immigrantmuseum, New Denmark Memorial Museum. Man får desuden indtryk af et større dansktalende netværk i byen der rækker ud over selve optagelserne, idet talerne i interviewene tit refererer til andre (ikke-optagne) personer med danske navne (fx »nede der hvor Hans' forældre boede«). I interviewene fortælles også om lokale traditioner der er særlige for New Denmark: Den ene tradition vedrører en specifik måde at ringe med kirkeklokkerne i forbindelse med en begravelse: Kirkeklokkerne skulle ringe første gang 2 timer før begravelsen, så folk fra gårdene uden for byen kunne nå at komme. Desuden skulle klokkerne ringe på en særlig måde, alt efter om det var en mand, en kvinde eller et barn der skulle begraves. Den anden tradition er en skik med at sætte løvgrene i vejkanterne uden for gårdene når et begravelsesoptog skulle passere. Begge traditioner er nu blevet opgivet, men det at de har været alment kendt og brugt, implicerer eksistensen af et tæt vævet samfund som er godt grundlag for bevarelsen af et sprog. Andre kendetegn for et selvbevidst dansk miljø er de danske vejnavne i og omkring New Denmark (fx King Christian Road, Christensen Road, Hansen Crossing Road, Klokkedal Hill Road), de førnævnte

danske institutioner (den lutherske kirke, Dansk Ungdomsforening og Dansk Kvindeforening, immigrantmuseum) og ikke mindst en vis fjendtlighed over for de omgivende franskcanadiere, som en af talerne sætter ord på i citatet nedenfor:

så fik vi jo meget at gøre med fransk-mændene. Se, hernede over- hvor I kører over åen, der så øh det er Frankrig jo helt op til Québec eller hele Québec. Og det er fransk, det hele. Jeg tror itte det er en dansk farm ja det er én dansk farm left derude (pause) ellers har de købt danskerne ud. [...] vi har skam en Givskud hed han- hans- han er en stor farmer. Han øh men ellers øh ellers er det alt sammen- hvis det- de købte alting, hvad de kunne få fat på, fransk-mændene. Det gjorde de, se, vi øh vi blev jo skuffede her på de her knolde (HNI, født i 1905 i Danmark, optaget 1998)

Fjendtligheden over for franskcanadierne lader til at have rod i en fortælling om at danskerne målrettet blev ledt til egnen for at være et bolværk mod den frankofone bosættelse i området. Til trods for at historisk forskning ikke har fundet beviser for en sådan plan, er fortællingen stadig levende i danskcanadiernes fortællinger 100 år efter deres forfædre bosatte sig i området. Generelt synes fortællingen om forfædrenes bosættelse og det hårde liv gennem de første år at være en stærk og forbindende fortælling, som mange refererer

til eller genfortæller i optagelserne, og som skaber en stærk samhørighed i det danske samfund i New Denmark.

Kartoffelavlerdansk

Mange af de mandlige talere som er blevet optaget i 1982 eller 1998 i New Denmark, har arbejdet inden for landbruget, især inden for kartoffelavl. De fleste af kvinderne har ikke været udearbejdende, men har også arbejdet på gården og i husholdningen. Netværket blandt New Denmark-kartoffelavlerne lader til at være særligt stærkt – de kender hinanden som kollegaer, ansatte og arbejdsgivere i kartoffelavlerbranchen. Den ene af interviewerne, Christopher Hale, spørger ind til arbejdsprocesserne omkring kartoffelavl. Herved afdækker han en konsistent måde (et funktionelt register) at omtale disse processer i New Denmark-dansk: Kartoffelavl eller -dyrkning omtales med verbet *rejse*, jf. eksempel (1):

❶ Interviewer: *Hvad dyrkede du på farmen dengang?*

Taler: [...] *vi rejste kartofler dengang* (LKU, mand, født 1920 i New Denmark, 3. generation)

Det danske verbum *rejse* har to betydninger, med en sproghistorisk forskellig oprindelse: Den ene betydning ›at rejse‹ i betydningen ›at bevæge sig fra et sted til et andet‹ kommer fra middelnedertysk *re(is)en*, mens *rejse* i betydningen ›oprette,

skaffe, løfte sig‹ (rejse penge, rejse en diskussion, rejse en bygning, rejse sig op) stammer fra gammeldansk. Til trods for at det engelske verbum *raise* deler nogen betydning med sidstnævnte *rejse* (*to raise potatoes* ›at dyrke kartofler‹), bruges dansk *rejse* ikke i sammenhæng med afgrøder. Det er tydeligt at New Denmark-talerne har overført det engelske verbs betydning og argumentstruktur til *rejse* således at konstruktioner som *vi rejste kartofler* er helt upåfaldende i New Denmark-dansk. *rejse* bruges ikke kun i forbindelse med afgrøder, men også til at beskrive avl af dyr, jf. eksempel (2)

❷ *han kunne voldsomt godt lide at have hest og føl, han plejede at rejse nogle* (GOH, mand, født i 1932 i New Denmark, 3. generation)

Et andet verbum, som er karakteristisk for New Denmark-kartoffelavlerdansk, er *gro* i forbindelse med en afgrøde, jf. eksempel (3)

❸ *da jeg farmede, groede vi ikke så mange acres, som de gør nu* (taler JLS, mand, født i 1917 i New Denmark, 2.–3. generation)

Lighederne mellem dansk *gro* og engelsk *grow* er store, både i form, udtale og betydning, men de deler ikke betydningen ›dyrke, avle‹, som engelsk *grow* også dækker over. New Denmark-kartoffelavlerne har dog fusioneret verberne, således at *gro*

nu også dækker over denne betydning og kan bruges som i eksemplet foroven. Det er påfaldende at de danske verber *dyrke* og *avle* kun bruges en enkelt gang hver i løbet af alle optagelserne. Det implicerer at New Denmark-verberne *gro* (en afgrøde) og *rejse* (en afgrøde eller dyr) har erstattet *dyrke* og *avle*.

digge kartofler er et tredje verbum som er karakteristisk for New Denmark-kartoffelavlernes funktionelle register. Det består af stammen fra det engelske verbum *dig*- sat sammen med dansk verbalbøjelse (-er, -ede, eller -et), og det bruges med eller uden verbalpartiklen *ud* (fx *digge kartofler ud af jorden*). Betydningen er at ›høste kartofler‹, men med en specifik maskine, som enten kan være trukket af heste eller af en traktor. Tilsvarende kan *digge kartofler* også kombineres med måde, jf. (4) og (5):

❹ *de bliver blandt andet digget med et team* (taler REY, født 1921 i New Denmark, 3. generation)

❺ *så diggede vi med en øh med en traktordigger som diggede kartoflerne ud af jorden* (taler STR, født 1928 i New Denmark, 3. generation)

Taget i betragtning at dansk har mange verber der viser morfologisk og fonologisk lighed i deres orddannelsesmønster med *digge* (fx *nikke, ligge, rigge, tigge*), er det ikke forbav-

sende at New Denmark-dansk har integreret *digge kartofler* uden problemer. *Digge kartofler* og *høste kartofler* optræder begge i New Denmark-dansk, men *tage kartofler op* gør ikke. Det lader altså til at New Denmark-dansk har udviklet et nyt system af over- og underbegreber til at beskrive kartoffelhøst: *høste kartofler* er det overordnede begreb, mens *digge kartofler* er et underbegreb, som beskriver kartoffelhøst ved hjælp af en *potato digger*. *digge* har sin oprindelse i en nødvendig udvidelse af ordforrådet, idet den canadiske måde at dyrke kartofler på ikke er dækket af det (ældre) danske landbrugsregister, som immigranterne havde med sig fra Danmark – hverken med henblik på metoderne eller processerne i kartoffeldyrkningen. For eksempel fortæller mange af talerne om arbejdet i de såkaldte »kartoffelhuse« langs jernbanen om vinteren. Her blev kartoflerne læsset af efter høsten, lagret, fyldt i sække og læsset på jernbanen til videre transport. Kartoffelhuse eller -kældere fandtes og findes også i Danmark, men konstruktionen af New Denmark-kartoffelhusene og arbejdsprocesserne var canadiske. Derfor har der været brug for nyt ordforråd.

Et fjerde verbum som bruges i landbrugssammenhæng i New Denmark-dansk, er *pille*, nogle gange i kombination med verbalpartiklen *op* samt nogle gange kombineret med information om fx måden som fx *pille med hånden* eller *pille i baljer*. Verbet, som i denne betydning ›at

samle, at tage op, at høste« ikke længere er i brug i nutidens dansk, er et levn fra historisk sjællandsk landbrugsdialekt (jf. Ordbog over det dansk Sprog 1936, bind 16, og Ømaalsordbogen 2008, bind 9, stikord *kartoffel*). Verbet forekommer i flere forskellige landbrugssammenhænge i New Denmark-optagelserne, jf. eksemplerne (6)–(7), men fx også i betydningen ›at samle« som i *pille jordbær*.

⑥ *en maskine som piller kartoflerne op* (taler STR, født i 1928 i New Denmark, 3. generation)

⑦ *vi hjalp med at rake kartofler og pille sten* (taler RUH, kvinde, født i 1930 i Drummond, 2. generation)

⑧ *hun pillede jordbær langs med vejen* (LKU, mand, født 1920 i New Denmark, 3. generation)

Det er interessant at se at *pille op* også bruges for ›at lære (op)« i New Denmark-dansk, fx *pille engelsk op* i betydningen af ›at lære engelsk« eller *han blev pillet op af min far* i betydningen ›oplære«. Dette implicerer at betydningen af det oprindelige sjællandske dialektverb *pille (op)* er blevet udvidet, sandsynligvis udløst af ligheden med det engelske verb *pick up*, som også kan bruges i betydningen ›at lære«. Derudover har indflydelsen fra engelsk betydet at verbets oprindelige indskrænkning til kun at blive brugt i landbrugssam-

menhæng ikke længere gælder.

Nu burde artiklens overskrift – »vi kan rejse og pille lige så godt som de derude« – give mening for læseren: Det kan oversættes til rigsdansk »vi kan dyrke og høste kartofler lige så godt som de derude«. De fire verber som er blevet beskrevet her, forekommer helt umarkeret i talernes sprogproduktion – de er hverken markeret ved tøyen eller med pauser som kunne tyde på ordmobiliseringsvanskeligheder, og der er heller ingen af talerne der kommenterer dem. Dette tyder på at de er en naturlig del af New Denmark-dansk, og at talerne ikke er sig bevidst at de ikke svarer til rigsdansk.

Dybfryserdansk

I New Denmark-dansk kan vi finde nogle træk fra ældre dansk der er så godt som udgået af nutidens sprogbrug, men som stadig findes bevaret i udvandrerlandske sprogvarianter. En sådan udvikling kaldes for fossilering. Det er på ingen måde usædvanligt at finde fossilerede – eller »dybfrosne« – sproglige træk i emigrantmiljøer, der er afskåret fra udviklingen i hjemlandet, men fordi vi for dansk ikke har mange af den slags miljøer (som nævnt har de fleste af de danske udvandrere til Nordamerika opgivet dansk hurtigt), er disse fund usædvanlige i en dansk sammenhæng.

Et af disse dybfrosne træk, som samtidig viser sammenhængen i New Denmark-dansk, er brugen af *kanske*, som er ved at udgå af nutidens dansk

og for de yngre generationers vedkommende må betragtes som allerede udgået. Både *kanske* og *måske* bruges i New Denmark-dansk, men vi finder ingen forekomster af *kanske* i resten af den store mængde danske sprogdata fra det øvrige Nordamerika som projektet »Danske Stemmer i USA og Argentina« råder over. Dette tyder på at de dansktalende i New Denmark har udviklet en måde at tale på som er specifik for denne gruppe, og *kanske* er et af de træk, der bidrager til dette gruppesprog.

Et andet fossiliseret træk er verbet *pleje van* i stedet for *pleje at*, som har samme betydning (*van* er et forstærkende adverbium). *Ordbogen over det danske Sprog* noterer i 1952 at brugen af *pleje van* er udgået af brug i Danmark, med undtagelse af at det stadig kan bruges i dialekterne. At *pleje van* stadig bruges i New Denmark sidst i 1990'erne, betyder altså at verbet har overlevet i Canada, mens det er gået ud af brug i Danmark. Igen er forekomsten af *pleje van* begrænset til New Denmark; i vores øvrige optagelser fra Nordamerika finder vi kun en enkelt forekomst.

Et tredje træk hvor en vis grad af dybfrysning lader til at have været på spil, er brugen af de bøjede possessive pronomener *vor*, *vort* og *vore* i New Denmark. Selvom de bøjede former af possessiverne stadig er i brug den dag i dag, forekommer de oftest i formelagtig (fx *Vor Herre*, *Vor Frue*) eller i formel sprogbrug (fx *støt vore soldater*; *vore ærede kunder*).

Den ikke-bøjede form *vores* er fremherskende i nutidens dansk. I New Denmark bruges de bøjede former helt umarkeret, dvs. i uformelt talesprog. Dette repræsenterer også et ældre stadie af dansk, som er blevet bevaret i emigrantmiljøet fordi sproget her ikke har fulgt den generelle sprogudvikling i Danmark.

Hvad bliver fremtiden for New Denmark-dansk?

Fremtiden for dansk i New Denmark ser mørk ud. I optagelserne fortæller mange at deres børn ikke længere taler dansk, selvom de måske forstår det. Denne udvikling er sket ikke mindst fordi de yngre er blevet nødt til at flytte fra byen for at få en uddannelse og et arbejde. Her har dansk ikke spillet nogen rolle, og det har ikke været nogen fordel at kunne sproget. Derfor lader det til at den eneste danske sprogø i Nordamerika vi for tiden kender til, er på vej til at dø.

Karoline Kühl, ph.d., lektor
Forskningsprojektet 'Danske Stemmer i
USA og Argentina'
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab
Københavns Universitet